

THE IMAGE OF PHAM XUAN AN, THE INTELLIGENCE OFFICER, IN LITERARY NON-FICTION

HÌNH TƯỢNG NHÀ TÌNH BÁO PHẠM XUÂN AN QUA CÁC TÁC PHẨM VĂN HỌC PHI HƯ CẦU

Võ Văn Tú

Trường Đại học Sư Phạm Huế

ABSTRACT: *Pham Xuan An is a perfect spy, a patriot who fulfilled his mission to the nation and he is also a “lonely hero”. Before the changes of history, with political human bravery and noble manners, spy Pham Xuan An has become an attractive literary character. Many works of non-fiction literature have been written about this mysterious intelligence general. This article focuses on analyzing the inner turmoil of spy Pham Xuan An, thereby showing the beauty of the soul of this legendary spy.*

Keywords: *spy Pham Xuan An; the inner turmoil; Pham Xuan An from a literary perspective.*

TÓM TẮT: *Phạm Xuân Ân là một điệp viên hoàn hảo, một người yêu nước đã hoàn thành sứ mạng của mình với dân tộc nhưng cũng là một “anh hùng cô đơn”. Trước những biến chuyển của lịch sử, điệp viên Phạm Xuân Ân với bản lĩnh con người chính trị và cách ứng xử cao đẹp đã trở thành một nhân vật văn học hấp dẫn. Nhiều tác phẩm văn chương phi hư cầu đã viết về vị tướng tình báo bí ẩn này. Bài viết này tập trung phân tích sự giằng xé nội tâm của nhà tình báo Phạm Xuân Ân, qua đó cho thấy vẻ đẹp tâm hồn của vị tướng tình báo huyền thoại.*

Từ khoá: *Nhà tình báo Phạm Xuân Ân; Sự giằng xé nội tâm; Phạm Xuân Ân dưới góc nhìn văn học.*

1. MỞ ĐẦU

Nhà sử học, giáo sư Larry Berman (trường Đại học Georgia, Mỹ) nhận xét về anh hùng Phạm Xuân Ân: “Cuộc đời Phạm Xuân Ân còn hơn cả một nhà tình báo, điệp viên hay nhà báo. Ông là người hoà giải, hàn gắn mối quan hệ giữa hai nước Việt - Mỹ và luôn mong muốn tương lai tốt đẹp hơn” [7, tr.32]. Lời nhận xét ấy tiêu biểu cho những đánh giá đa chiều về vị tướng tình báo Phạm Xuân Ân trong mấy mươi năm vừa qua. Bài viết này nghiên cứu hình tượng nhà tình báo huyền thoại Phạm Xuân Ân trong các tác phẩm văn học phi hư cầu, chú ý đến những giằng xé nội tâm, những nỗi niềm khôn nguôi cùng lòng khát khao

yêu nước của một điệp viên tài ba.

2. NỘI DUNG

2.1. Các tác phẩm văn học viết về nhà tình báo Phạm Xuân Ân

Phạm Xuân Ân (1927 - 2006), tên thật là Phạm Văn Thành, là một Thiếu tướng tình báo của Quân đội Nhân dân Việt Nam. Cuộc đời hoạt động của Phạm Xuân Ân gắn liền với các biệt danh X6, Trần Văn Trung hay Hai Trung... Ông từng là nhà báo và phóng viên cho các tờ báo và tạp chí: Reuters, Time, New York Herald Tribune, The Christian Science Monitor... Ông được nhà nước Việt Nam phong tặng danh hiệu Anh hùng lực lượng vũ trang nhân dân ngày 15/01/1976.

Sau khi chiến tranh kết thúc, cuộc đời Phạm Xuân Ẩn đã được hé lộ qua sách, báo. Các đồng nghiệp của ông, ở cả hai chiến tuyến và nhiều nhà văn, nhà báo, những người trân trọng, yêu quý tài năng và nhân cách của ông đã viết về ông. Có thể kể đến các tác phẩm phi hư cấu tiêu biểu như: *“Phạm Xuân Ẩn - tên người như cuộc đời”* (Nguyễn Thị Ngọc Hải); *“Điệp viên hoàn hảo”* (Larry Berman); *“Một người Việt trầm lặng”* (Jean-Claude Pomonti); *“Điệp viên Z21- Kẻ thù tuyệt vời của nước Mỹ”* (Thomas A. Bass), *“Bước ra từ thâm lặng”* (Mã Thiện Đồng, Nguyễn Văn Tàu)... Các tác phẩm phi hư cấu này thường ghi chép theo lối biên niên, dựa vào tiểu sử cuộc đời hoạt động của nhân vật người thật - việc thật Phạm Xuân Ẩn để dựng chân dung và tính cách. Cách viết này dễ vươn tới tầm khái quát, giúp bạn đọc có thể ít nhiều hiểu biết sâu sắc về sự nghiệp nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn. Tác phẩm văn xuôi hư cấu lấy nguyên mẫu Phạm Xuân Ẩn làm hình tượng văn học có các tiểu thuyết *“Gặp gỡ cuối năm”* (Nguyễn Khải), *“Thời gian của người”* (Nguyễn Khải), *“Người im lặng”* (Chu Lai),... Các tác phẩm hư cấu thường lấy cuộc đời và con người tướng tình báo Phạm Xuân Ẩn làm nguyên mẫu, dựa vào đó tưởng tượng sáng tạo nên chân dung nhân vật hư cấu. Chẳng hạn như nhân vật Quân trong tiểu thuyết của Nguyễn Khải, nhân vật Hai Thành trong tiểu thuyết của Chu Lai. Nhìn chung, các tác phẩm phi hư cấu và hư cấu trên đây đã phản ánh rõ nét sự trầm trồ trong tâm hồn Phạm Xuân Ẩn qua những câu chuyện ly kỳ, những đòn cân nã, mưu trí của điệp viên - người anh hùng

cách mạng Phạm Xuân Ẩn.

2.2. Hình tượng nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn qua các tác phẩm văn học phi hư cấu

2.2.1. Sự giằng xé nội tâm

Tìm hiểu các tác phẩm văn học viết về Phạm Xuân Ẩn, chúng ta có thể thấy rõ nét sự giằng xé nội tâm xuyên suốt các tác phẩm. Những dòng suy nghĩ trong nội tâm của Phạm Xuân Ẩn cũng chính là những trăn trở của tác giả và được thể hiện trong không ít tác phẩm.

Larry Berman trong tác phẩm *Điệp viên hoàn hảo* đã đưa ra nhiều hình ảnh, phân tích được nhiều khía cạnh cá tính, đặc điểm con người Phạm Xuân Ẩn. Cuốn sách thành công vì vẽ chân dung Phạm Xuân Ẩn rất rõ nét, kể về cuộc đời người anh hùng tình báo huyền thoại hấp dẫn tuyệt vời. Phạm Xuân Ẩn là một người cộng sản, cho tới khi chết ông vẫn là một người cộng sản; Phạm Xuân Ẩn là một nhà tình báo quân đội, tới khi chết ông vẫn là tình báo của quân đội. Cái hay trong tác phẩm này chính là sự giằng xé nội tâm trong con người Phạm Xuân Ẩn sau giải phóng miền Nam. Là một nhà báo được đào tạo ở Mỹ, ông có hiểu biết khác về nền chính trị thế giới và tình hình thế giới. Sau khi về nước, ông thường xuyên làm việc với sĩ quan cao cấp trong chính quyền Sài Gòn và các quan chức cao cấp Mỹ. Bạn của ông là các Tổng thống chính quyền Sài Gòn, Đại sứ Mỹ, các nhà tư bản, các quan chức, sĩ quan cao cấp của chính quyền Sài Gòn, những người Mỹ...¹ Suy nghĩ và tầm nhìn của ông được hình thành trên nền tảng đó.

Phạm Xuân Ẩn cảm thấy dằn vặt, đau

¹Nguyễn Đại Phụng (2019), Nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn và sự giằng xé nội tâm sau cuộc chiến: <https://vietnamnet.vn/nha-tinh-bao-pham-xuan-an-va-su-giang-xe-noi-tam-sau-cuoc-chien-527739.html>

đón, khổ sở vô cùng trước những phản ứng của các đồng chí, đồng nghiệp. Họ là những người đồng chí từng sẵn sàng hy sinh thân mình vì ông, sẵn sàng chết để bảo vệ những tài liệu bí mật ông gửi ra cho Trung ương ngoài Hà Nội. Đó cũng là những người mà ông sẵn sàng chết vì họ. Ông nói: “Sự thật? Sự thật nào mới được chứ? Có một sự thật là trong 10 năm tôi là phóng viên cho tòa soạn tuần báo Time và trước đó làm cho hãng Reuters. Một sự thật khác nữa là tôi gia nhập phong trào cách mạng từ năm 1944 và là thành viên của họ từ đó với các chức vụ khác nhau. Hai sự thật, hai sự thật... đều thật”. [1, tr.6]

Phạm Xuân Ân là tướng tình báo vĩ đại trong cuộc chiến tranh Việt Nam, được cả phe thua lẫn phe thắng ngả mũ kính chào. Được biết đến như một điệp viên tài ba lỗi lạc, cuộc đời Phạm Xuân Ân dường như bị mắc kẹt giữa hai thế giới, một bên là Tổ quốc, một bên là bằng hữu. Qua cách ghi chép rất khách quan của giáo sư sử học Larry Berman, qua cả thái độ ung dung nhẹ nhàng của tướng Phạm Xuân Ân, chúng ta nhìn thấy được những giằng xé sâu sắc trong lòng ông. Một mặt, tướng Phạm Xuân Ân ngày ngày thu thập thông tin, phân tích, rồi gửi báo cáo vào “trong rừng” để giúp đánh đuổi ngoại xâm. Mặt khác, ông hết lòng lo lắng cho những người bạn Mỹ và Nam Việt của mình, sợ rằng, họ sẽ bị tổn thương. Hai điều mâu thuẫn ấy tồn tại thống nhất trong con người ông - một con người từ tế, lấy lẽ phải là chân lý sống. Và tướng Phạm Xuân Ân, luôn tự xoa dịu mình bằng một câu nhẹ tênh: “Cái nghề mà!”.

Chiến đấu với mong muốn đem lại độc lập tự do cho Tổ quốc, tướng Phạm Xuân Ân vẫn không bao giờ giấu giếm sự khâm phục, lòng mến yêu của mình đối với sự

tiến bộ, sự khảng khái của nước Mỹ. “Họ chỉ cho tôi cách nhìn mọi sự theo con mắt của người khác, phê phán bản thân mình trước hết. Họ dạy các thế hệ biết lao động, biết trở về thực tế. Tôi mong muốn con cái tôi được giáo dục ở Mỹ” [1, tr.18]. Ông luôn tách bạch các vai trò của mình. Là một điệp viên, ông luôn coi nghề báo là cái nghề thực sự của mình, chứ không đơn thuần chỉ là vỏ bọc. Có lẽ, đó là lý do khiến ông không những không bị lộ mà còn trở thành nhân vật quan trọng ở “thủ đô Sài Gòn”, chiếm được lòng tin tuyệt đối của những tướng lĩnh cấp cao chế độ Việt Nam Cộng hòa lẫn CIA.

Như thế, Phạm Xuân Ân là người phải sống cuộc đời hai mặt. Sứ mệnh lịch sử đòi hỏi ông phải đảm nhận, vì vậy chúng ta phải có cái nhìn trân trọng nhất dành cho ông. Larry Berman chia sẻ, một trong những cốt lõi của Phạm Xuân Ân là ông phải sống một cuộc đời hai mặt và cách mà ông phải đấu tranh với chính mình mới thực sự là thử thách căn bản của cuộc đời. Sứ gia Larry Berman nhận định: Phạm Xuân Ân “che giấu một vai diễn trong nội tâm... Để tồn tại, Phạm Xuân Ân phải trở thành mặt nạ của chính mình. Để thành công trong vai trò một điệp viên, ông ấy phải trở thành một nhà báo kỳ cựu. Và ông ấy hoàn toàn trở thành con người trong vỏ bọc đó bởi vì ông ấy đã không phạm phải một sơ suất nào cả...” [7]. Những mâu thuẫn nội tại và sự cô đơn của Phạm Xuân Ân là tiêu biểu cho thân phận, như là hệ quả từ sứ mệnh của các điệp viên; và với những gì đã vận vào cuộc đời, Phạm Xuân Ân sống với những trần trụi và bí ẩn của cuộc đời mình, cũng như phải dung hòa những mâu thuẫn trong chính con người mình.

Trong cuốn sách *Making of a*

Quagmire (Một thế sa lầy đang thành hình) năm 1965 nói về Chiến tranh Việt Nam của David Halberstam, một người bạn của Phạm Xuân Ẩn tại báo *Time*, Halberstam đã miêu tả Phạm Xuân Ẩn như là “cái đỉnh chốt của một mạng lưới tình báo nhỏ nhưng hạng nhất” của các phóng viên. Khi biết về câu chuyện của Phạm Xuân Ẩn, và trả lời về thái độ cá nhân, ông nói: “Đây là một câu chuyện đầy mưu mô, khói và gương, nhưng tôi vẫn quý mến Phạm Xuân Ẩn. Tôi chưa bao giờ cảm thấy bị Ẩn phản bội. Anh ta đã phải sống với việc là một người Việt Nam trong một thời điểm gian nan trong lịch sử của họ...” Ông nhận xét: “Câu chuyện của Phạm Xuân Ẩn nhắc lại tất cả những câu hỏi căn bản do Graham Greene từng nêu ra trong tác phẩm *The Quiet American*: Thế nào là sự trung thành? Thế nào là lòng yêu nước? Thế nào là sự thật? Anh là ai khi anh nói những sự thật ấy?” Và Halberstam kết luận: “Có một mâu thuẫn đối với Phạm Xuân Ẩn mà chúng ta không thể hình dung được. Nhìn lại quá khứ, tôi thấy ông là một con người bị xé làm đôi ở giữa.”[5]

Sự giằng xé trong nội tâm, sự trầm lặng của Phạm Xuân Ẩn quyện hòa tinh tế với thái độ hài hước, phản ánh chiều sâu của những mảnh vụn lịch sử, những hoài niệm và một trí tuệ bền bỉ.

Trong “*Một người Việt trầm lặng*” tác giả Jean-Claude Pomonti đặt nhân vật Phạm Xuân Ẩn vào bối cảnh “đầu sôi lửa bỏng” của thời cuộc, đó cũng chính là lúc sự giằng xé nội tâm luôn thường trực trong lòng nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn. Tác giả viết: “Ẩn buộc phải giam mình trong thế giới tình báo đầy bí ẩn quanh co ở Sài Gòn, nơi có những hang ổ xen lẫn. Ông phải canh chừng những điệp viên hai mang, những kẻ bám đuôi, những người có nhiệm vụ thử

thách hay theo dõi mình. Ông còn phải hoàn thành một công việc khó khăn hơn cả là giải thích tài liệu đã thu thập được” [3,tr.7]. Những trang viết của Jean-Claude Pomonti là một lược thuật tiểu sử tinh gọn, xây dựng cuộc đời, lý tưởng đầy xúc động về nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn.

Tác phẩm “*Phạm Xuân Ẩn - tên người như cuộc đời*” là cuốn sách đầy tâm huyết của nhà văn Nguyễn Thị Ngọc Hải. Trong cuốn sách này, Nguyễn Thị Ngọc Hải đã dựng chân dung tướng tình báo Phạm Xuân Ẩn nổi tiếng với nghiệp vụ tinh thông, chiến công xuất sắc, tính cách thâm lặng và hài hước. Cuốn sách của Nguyễn Thị Ngọc Hải mang lại cho chúng ta cái nhìn sâu hơn về sự trăn trở giữa “đúng” và “thật” trong từng diễn biến tâm lý của tướng tình báo Phạm Xuân Ẩn: lựa chọn và quyết định lối đi đúng đắn cho bản thân giữa cái mờ hồ độn xung quanh. “Hòa bình mà chúng tôi giành được có thể phải trả giá bằng sự khốn khổ của xứ sở này nhưng chiến tranh cũng đã giết chết bao nhiêu sinh linh. Cho dù tôi yêu nước Mỹ đến như thế nào, Mỹ không thể có quyền gì ở đây. Bằng cách này hay cách khác người Mỹ cũng bị đẩy ra khỏi Việt Nam. Chúng tôi phải tự chọn cách xây dựng xứ sở mình”. Đó là những câu kết trong một chương sách của Safer.[1, tr.8]

Từ cuộc đời của một con người cao gầy, mỏng manh như cây sậy, nhà văn Nguyễn Thị Ngọc Hải đã gửi gắm trong tác phẩm của mình tất cả những tình cảm dịu dàng nhất, yêu thương nhất dành cho vị tướng tình báo huyền thoại. Nhà văn nhận ra sức mạnh của Phạm Xuân Ẩn khơi nguồn từ mỏ năng lượng quý báu và thần diệu của tình yêu đất nước, con người. Đó chính là một phần chân dung để chúng ta trân trọng hình ảnh tướng tình báo Phạm Xuân Ẩn -

người Việt cao quý giống như chúng ta đang vẽ ra bản đồ của một tâm hồn.[1].

2.2.2. Lòng khát khao yêu nước

Bên cạnh một Phạm Xuân Ẩn - điệp viên vĩ đại nhất của thế kỷ 20 là một Phạm Xuân Ẩn có lòng yêu nước cháy bỏng. Thomas A. Bass nhận định: “Phạm Xuân Ẩn là một người bị xẻ đôi có lòng trung chính tuyệt đối, một người sống với sự giả dối nhưng lại nói toàn sự thật”...[4]. Trên hết, Thomas A. Bass đã đứng từ góc độ nhìn nhận Phạm Xuân Ẩn là một người Việt Nam để đánh giá những cống hiến và nhìn nhận những suy tư của ông. Chính lòng yêu nước là động lực cho những hành động của Phạm Xuân Ẩn, có lúc tưởng chừng như mâu thuẫn nhưng lại nhất quán về mục đích. Việc có một điểm tựa vững chắc trong suốt quá trình đấu tranh thâm lặng đã giúp Phạm Xuân Ẩn, mặc dù đứng giữa những làn ranh mong manh của lý trí và tình cảm, đã tìm được một hướng đi và tự tin vào con đường mình lựa chọn. Đối với Thomas A. Bass, ông Phạm Xuân Ẩn là một người khôn ngoan, can đảm, có tinh thần yêu nước nồng nàn và sự chính trực phi thường.

Nếu có thể nói một điều gì chung nhất về Phạm Xuân Ẩn thì đó chính là lòng yêu nước vô bờ bến, lòng trung thành với Đảng, với ngành tình báo của một đảng viên cộng sản trung kiên, một cán bộ tình báo mẫu mực, đã cống hiến trọn đời mình cho sự nghiệp cách mạng của Đảng, của dân tộc. Larry Berman đã viết: “Động cơ cuộc sống của Phạm Xuân Ẩn chính là những mục đích cao cả của chủ nghĩa yêu nước Việt Nam. Tình yêu dành cho đất nước đã giúp ông tin tưởng vào con đường cách mạng

mình đã chọn - con đường mà ông có thể cống hiến tốt nhất cho đất nước”.

Quan điểm nhất quán của ông Phạm Xuân Ẩn là bất cứ kẻ ngoại xâm nào, dù đó là Tàu, Pháp, Nhật trước kia, hay Mỹ đang xâm lăng Việt Nam thì đều phải bị quét sạch ra khỏi bờ cõi Việt Nam, để mang lại độc lập, tự do cho Việt Nam. “Khi nào mà dân chúng còn ngủ đầu đường xó chợ thì khi đó cuộc cách mạng còn thất bại. Không phải do giới lãnh đạo là những người tàn nhẫn, nhưng đó là hậu quả của chính sách cha chú của nhân dân cũng như các lý thuyết lỗi thời về kinh tế”[1, tr.7]. Đó là tư tưởng yêu nước cực kỳ vĩ đại.

Khi miền Nam đã được giải phóng, đất nước được thống nhất, Phạm Xuân Ẩn trong lòng vẫn chưa yên vì Việt Nam và Hoa Kỳ vẫn còn coi nhau như kẻ thù. Phải mất đến 20 năm sau năm 1975 hai nước mới bình thường hóa quan hệ về ngoại giao. Phạm Xuân Ẩn khát khao Việt Nam - Hoa Kỳ trở thành bạn vì hơn ai hết, ông là một trong những người được đào tạo sớm nhất ở Mỹ và ông vẫn biết ơn người Mỹ đã đào tạo nên ông, giúp hình thành nên nhân cách, con người ông².

Đến năm 2003, khi Khu trục hạm USS Vandegrift là con tàu quân sự đầu tiên của hải quân Mỹ cập cảng Sài Gòn sau chiến tranh Việt Nam, Phạm Xuân Ẩn được mời lên con tàu. Ông cảm thấy ước mơ của ông đạt được, đó là Việt Nam - Hoa Kỳ đã chính thức không chỉ bình thường hóa quan hệ ngoại giao năm 1995 mà là bình thường hóa quan hệ quân sự, an ninh, quốc phòng.

Phạm Xuân Ẩn cảm thấy rằng, trong cuộc đời mình ông đã chứng kiến biết bao

²Nguyễn Đại Phụng (2019), Nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn và sự giảng xé nội tâm sau cuộc chiến: <https://vietnamnet.vn/nha-tinh-bao-pham-xuan-an-va-su-giang-xe-noi-tam-sau-cuoc-chien-527739.html>

nhiều sự kiện trong quan hệ Việt - Mỹ, nhưng có sự kiện như trên, bây giờ ông chết cũng được rồi. Đó chính là nguyện ước của ông. Đối với Thomas A. Bass, con người Phạm Xuân Ẩn là chủ nghĩa yêu nước cực kỳ nóng bỏng, nồng ấm và tha thiết. [4] Lòng khát khao yêu nước của Phạm Xuân Ẩn đã trở thành nguồn cảm hứng để các tác giả trong và ngoài nước trân trọng, dành nhiều tình cảm khi viết về ông.

Tác phẩm *“Diệp viên hoàn hảo”* của Larry Berman giúp chúng ta thấy điểm chung nhất về Phạm Xuân Ẩn, đó chính là lòng yêu nước vô bờ bến, lòng trung thành với Đảng của một đảng viên cộng sản trung kiên, một cán bộ tình báo mẫu mực, đã cống hiến trọn đời mình cho sự nghiệp cách mạng của Đảng, của dân tộc. Larry Berman đã viết: “Động cơ cuộc sống của Phạm Xuân Ẩn chính là những mục đích cao cả của chủ nghĩa yêu nước Việt Nam. Tình yêu dành cho đất nước đã giúp ông tin tưởng vào con đường cách mạng mình đã chọn - con đường mà ông có thể cống hiến tốt nhất cho đất nước. “Tôi đã hứa trước Đảng... Tôi còn có nhân dân trông cậy vào tôi và sứ mạng của tôi, và ông đã không phụ lòng tin của Đảng, của nhân dân” [6,tr.40]. Là một nhà tình báo có những đóng góp to lớn cho sự nghiệp giải phóng dân tộc, từng hoạt động trong “vỏ bọc” một nhà báo làm việc cho Tạp chí Time của Mỹ tại Sài Gòn, Phạm Xuân Ẩn không mưu cầu lợi ích cho riêng mình, ông hoạt động vì sự nghiệp giải phóng đất nước. Năm 1975 khi hoà bình lập lại, Phạm Xuân Ẩn bước ra từ “vỏ bọc” trở về với cuộc sống đời thường của một công dân ở đất nước bao năm oằn mình trong chiến tranh với vô vàn khó khăn. Vì vậy, sự “trở về” ấy không hề đơn giản, nó đòi hỏi ở ông sự thấu hiểu và cảm thông. Xuyên suốt

trong cuốn sách là sự vĩ đại gắn liền với những chiến công to lớn và sự dung dị, gần gũi rất con người trong các mối quan hệ, suy nghĩ, cảm xúc của một nhà tình báo; là tính chất anh hùng, vinh quang đi liền với gian khổ, khó khăn, hy sinh âm thầm của nghề tình báo, những day dứt, thậm chí bi kịch của đời riêng không thể chia sẻ của con người tình báo. Dưới ngòi bút của Larry Berman, tất cả những điều dường như là mâu thuẫn đó đã được thể hiện sống động, thống nhất trong cùng một con người Phạm Xuân Ẩn. Phải chăng đó chính là sự “hoàn hảo” của nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn và cũng chính là thành công của tác giả.

Trong tác phẩm *“Diệp viên Z21 - Kẻ thù tuyệt vời của nước Mỹ”* của Thomas A. Bass chân dung nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn hiện ra với khiếu hài hước thông tục và sự dí dỏm độc đáo. Nhưng là đầu nguồn của một “lưới tình báo hạng nhất”, ông chính là vũ khí chiến thuật và chiến lược bí mật của miền Bắc Việt Nam để giành chiến thắng. Không dùng đến bất kỳ phương tiện gì phức tạp hơn mực vô hình và những cuộn phim chụp báo cáo giấu trong những chiếc nem, Phạm Xuân Ẩn đã gửi cho cấp trên của mình những thông tin tình báo hữu ích đến nỗi họ đã phải xoa tay sung sướng mà thốt lên: “Chúng ta đang ở trong phòng tác chiến của Hoa Kỳ!”[5].

2.2.3. Niềm trăn trở khôn nguôi

Có những nghi ngờ về lòng trung thành của Phạm Xuân Ẩn đối với cách mạng Việt Nam, nhưng ở góc nhìn khác, hơn hết vẫn là những nhận định và khẳng định sự trung thành tuyệt đối của ông đối với đất nước, con người Việt Nam. Phạm Xuân Ẩn không phải là người phản bội, ông cũng không phải là người có thể bị mua chuộc vì ông không phải là một người tham

lam. Chính vì Phạm Xuân Ẩn tin tưởng vào Hồ Chí Minh và luôn tận tụy với niềm tin của mình nên ông có thể được xem là nhà báo vĩ đại.

Phạm Xuân Ẩn giỏi cả nghề báo và tình báo. Cho tới cuối đời ông, tôi cảm thấy là ông yêu nghề báo hơn là nghề tình báo, chất báo trong con người ông đậm hơn chất tình báo, chất tình báo được đưa đẩy bởi tinh thần yêu nước của ông, còn ông sinh ra là để làm báo chứ không phải để làm tình báo. Phạm Xuân Ẩn cũng thích nghề làm báo hơn là nghề tình báo, đó là một trong những điều rất thú vị trong con người ông³.

Ông khát khao Việt Nam - Hoa Kỳ trở thành bạn vì hơn ai hết, ông là một trong những người được đào tạo sớm nhất ở Mỹ và ông vẫn biết ơn người Mỹ đã đào tạo nên ông, giúp hình thành nên nhân cách, con người ông.

Thomas A. Bass trong *“Điệp viên Z21 - Kẻ thù tuyệt vời của nước Mỹ”* đi sâu tìm hiểu, phân tích con người kỳ lạ này ở Phạm Xuân Ẩn. Tác giả đã vẽ nên chân dung Phạm Xuân Ẩn: người mang trong mình những khát khao cháy bỏng, đã vượt qua mọi khó khăn trong vỏ bọc cố hữu của một điệp viên ưu tú, có những nỗi niềm trần trụi đầy nhân văn và cao quý.[5]

Cuốn sách *“Bước ra từ thâm lặng”* của Mã Thiện Đồng, Nguyễn Văn Tàu gồm 20 bài viết về những chiến sĩ tình báo của cụm H63. Tác phẩm kể về những gian nan mà những chiến sĩ tình báo của cụm H63 phải đối đầu, trong đó có nhà báo Phạm Xuân Ẩn. Cuộc chiến tình báo được ví von là cuộc chiến không tiếng súng nhưng mức độ ác liệt thì không thua kém một cuộc

chiến súng đạn trực tiếp nào. Thế nhưng, vì nhiều lý do, cuộc chiến tình báo ít được nhắc đến, những chiến công, sự gian khổ hy sinh mất mát của chiến sĩ tình báo cũng vì thế chìm trong thâm lặng. Cuốn sách giúp người đọc phần nào hiểu hơn những gian khổ mà chiến sĩ tình báo phải trải qua trong những năm tháng ác liệt. Cuộc đời và sự nghiệp của nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn với những nỗi niềm trần trụi khôn nguôi, chấp nhận hi sinh cuộc sống riêng tư dành cho gia đình để cống hiến cho đất nước. Sự hi sinh của những người lính nói chung, nhà báo Phạm Xuân Ẩn nói riêng cho ngày hoà bình thống nhất đất nước không chỉ có máu, mà còn cả những trần trụi, nỗi đau đớn, nhớ nhung.

Bên cạnh đó, đối với nghề báo, “trong các chuyến đi viết tin chiến trường, với nhiệm vụ ký giả, chưa bao giờ ông đưa tin thất thiệt hoặc tin “đầu độc” theo kiểu tình báo. Ông chỉ đứng ở vị trí phóng viên để mở quan hệ rộng, thu thập tin tức chứ không dùng tờ báo làm công cụ. Không có một bài viết nào của Ẩn làm hại cho tờ báo hoặc viết điều gì không đúng. Chắc chắn là tờ Time đã kiểm tra toàn bộ những bài viết của ông sau khi Việt Nam thống nhất, ông Ẩn được biết tới là một anh hùng, một vị tướng tình báo Cộng sản.”[1, tr.38]

Bên cạnh cuộc đời thật, cuộc sống với những lý tưởng mãnh liệt nhất, Phạm Xuân Ẩn còn có cuộc sống khác, đầy rẫy mâu thuẫn. Ông cố gắng giải quyết những mâu thuẫn một cách tốt nhất, đó là bài học mọi người nhận ra khi đọc những cuốn sách về cuộc đời ông. Quả vậy, nhiệm vụ chính trị buộc ông phải đóng tròn vai một con người

³Nguyễn Đại Phượng (2019), Nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn và sự giằng xé nội tâm sau cuộc chiến: <https://nguyenduyxuan.net/kho-tri-thuc/nha-tinh-bao-pham-xuan-an-va-su-giang-xe-noi-tam-sau-cuoc-chien-5901.html>

chính trị.

Laura Palmer viết. “Bạn bè là tài sản quý báu trong lòng ông ấy”. Để sống còn, Phạm Xuân Ẩn buộc phải dối lừa hoặc đơn giản là không tiết lộ sứ mệnh của ông với những người bạn thân nhất, nhưng khi biết được Ẩn là một điệp viên Cộng sản, hầu như chẳng ai thù ghét ông.” Phạm Xuân Ẩn luôn sống với nỗi sợ hãi thường trực và mỗi tự vấn lương tâm về việc lợi dụng bạn bè vào mục đích tình báo. Ẩn đã giải quyết những thế kẹt này như thế nào là một phần trong bức màn bí ẩn thực sự của cuộc đời ông.”[8]

Chiến tranh kết thúc đã mang đến cho ông Ẩn một nỗi cô đơn tột cùng. Liên lạc với bạn bè ở Mỹ bị cắt đứt và không thể tiếp tục làm báo, thỉnh thoảng ông Ẩn khoác lên mình bộ quân phục cấp tướng và tham dự các cuộc họp chi bộ hằng tháng. “Chi bộ càng ngày càng ít người vì một số bạn bè của tôi qua đời, nhưng hằng tháng tôi vẫn dự họp đều đặn và thú nhận những chuyện đại khái như “tuần này tôi có tiếp Giáo sư Larry Berman, và chúng tôi đã nói chuyện về cuộc đua vào Nhà Đỏ hoặc những thứ tương tự”, ông Ẩn cười.[8]

Những năm cuối đời, ông cũng chia sẻ rằng mình mang một món nợ ân tình với tất cả[2,tr.42]. Những suy nghĩ và chia sẻ nghiêm túc, trách nhiệm với cái nhìn đầy tình xây dựng của Phạm Xuân Ẩn để lại cho các thế hệ sau.

2.2.4. Tình bạn, tình đồng đội chung thủy

Mạch ngầm xuyên suốt các tác phẩm văn học trong nước và ngoài nước viết về Phạm Xuân Ẩn đó là một Phạm Xuân Ẩn

đầy nhân cách, đầy tính nhân văn.

Phạm Xuân Ẩn là một con người đầy nhân cách, đầy tính nhân văn. Ông kết thân bằng hữu được với tất cả mọi người, không nhất thiết là cùng quan điểm chính trị, hay cùng chiến hào, không có ranh giới người cấp cao - thấp. Ông không phân biệt chức danh, vị trí trong nhà nước, chính quyền hay quân đội, cơ quan an ninh. Với Phạm Xuân Ẩn, trong tình bạn không có sự phân biệt sang hèn. Bạn là bạn.

Bất cứ người nào cũng có thể trở thành bạn của Phạm Xuân Ẩn. Ông chơi được với hàng tướng tá, sĩ quan cao cấp, những người nắm giữ vị trí cao cấp trong chính quyền Sài Gòn và các quan chức Mỹ. Bạn của Phạm Xuân Ẩn có người không biết chữ, có người học vấn cao, người làm nghề báo, những người lĩnh vực khác, những đồng chí cộng sản của ông lẫn những con người tư tưởng thù địch chống lại tư tưởng cộng sản của ông đều có thể là bạn thân thiết. Một khi đã làm bạn của Phạm Xuân Ẩn thì Phạm Xuân Ẩn cực kỳ chân thành.

Phạm Xuân Ẩn cho rằng, tình bạn là phải chung thủy, phải chân thành, không có sự phân biệt ranh giới và đẳng cấp, không có phân biệt hệ tư tưởng. Ở phía cách mạng những người bạn rất thân thiết của ông là người chỉ huy trực tiếp cấp cao của ông là Tư Cang, người liên lạc cho ông là bà Ba dù không biết chữ⁴.

Tác giả Larry Berman trong tác phẩm “*Điệp viên hoàn hảo*” đã cho ta thấy vẻ đẹp toàn diện của một nhà tình báo xuất sắc. Phạm Xuân Ẩn kết thân bằng hữu được với tất cả mọi người, không nhất thiết là cùng

⁴Nguyễn Đại Phụng (2019), Nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn và sự giảng xé nội tâm sau cuộc chiến: <https://nguyenduyxuan.net/kho-tri-thuc/nha-tinh-bao-pham-xuan-an-va-su-giang-xe-noi-tam-sau-cuoc-chien-5901.html>

quan điểm chính trị, hay cùng chiến hào, không có ranh giới người cấp cao - cấp thấp. Ông không phân biệt chức danh, vị trí trong nhà nước, chính quyền hay quân đội, cơ quan an ninh. Với Phạm Xuân Ân, trong tình bạn không có sự phân biệt sang hèn. Bạn là bạn. Bất cứ người nào cũng có thể trở thành bạn của Phạm Xuân Ân⁵.

Về phía đối phương, ông cũng là bạn của rất nhiều nhân vật trong chính quyền Sài Gòn. Câu chuyện Phạm Xuân Ân cứu bác sĩ Trần Kim Tuyến cho thấy ông sống rất chân thành và rất nhân văn với bạn.

Trần Kim Tuyến là một trùm mật vụ khét tiếng chống cộng của chính quyền Sài Gòn, nhưng lại là bạn của Phạm Xuân Ân theo nhiều nghĩa. Ông Tuyến từng giúp Phạm Xuân Ân sau khi ông Phạm Xuân Ân học xong nghề báo từ Mỹ trở về. Trần Kim Tuyến đã bố trí công ăn việc làm và giúp đỡ nhiều cho ông Phạm Xuân Ân trong công việc. Hành động Phạm Xuân Ân lái xe giúp Trần Kim Tuyến đến toà nhà Sứ quán Mỹ để di dời về nước đã khiến ông Tuyến cảm động và thốt lên rằng: “Phạm Xuân Ân, tôi không bao giờ quên ơn của anh”. [8].

Trần Kim Tuyến là người được Pháp đào tạo cho nên giỏi tiếng Pháp chứ không giỏi tiếng Anh. Khi Mỹ triển khai các chiến lược quân sự ở miền Nam Việt Nam, lúc đó Trần Kim Tuyến là trùm mật vụ và có rất nhiều tài liệu bằng tiếng Anh, nên Trần Kim Tuyến và các quan chức, sĩ quan cao cấp khác của Chính quyền Sài Gòn thường hay nhờ Phạm Xuân Ân đọc hộ, và tóm tắt lại. Nhờ đó Phạm Xuân Ân lấy được biết bao

nhiều tài liệu vô cùng quý giá mà không cần phải mở trộm két sắt của đối phương. [8]

Ngày cuối cùng của cuộc chiến, hầu hết người Mỹ và những người cộng tác đã rút đi, nhưng Trần Kim Tuyến, một người CIA, nhiều năm phụ trách cơ quan an ninh của chế độ Sài Gòn còn kẹt lại. Phạm Xuân Ân đã dùng xe riêng của mình đưa Trần Kim Tuyến đến tận nơi và kịp đưa Tuyến đáp chuyến trực thăng cuối cùng di tản đi Mỹ. Phạm Xuân Ân đã cứu Trần Kim Tuyến.

Hành động này làm cho nhiều người thắc mắc, sao lại cứu một người có nhiều tội như thế? Có người hỏi ông Mười Hương, ông trả lời: “Tôi cho việc làm của Phạm Xuân Ân là đúng, không nên chỉ trích. Điều đó chứng tỏ sự rộng lượng của cách mạng, của dân tộc Việt Nam.

Và có thể lòng tốt này giúp cho Trần Kim Tuyến có cái nhìn khác về đất nước. Họ có vợ con. Và ai mà biết được, trong tương lai chính con em họ sẽ làm điều gì đó đem lại lợi ích cho đất nước”⁶.

Các nhà báo nước ngoài có phần cho rằng vì ông được đào tạo từ nhiều nền văn minh Pháp - Mỹ, hiểu và sống theo giá trị nhân văn, thoát ra khỏi quầng tối của sự cực đoan nên nhân cách cao quý đã giúp ông làm nên nhiều việc phi thường. Khi ông trả lời Henry Kamm “Những hoạt động của tôi hoàn toàn được chia ra những ngăn riêng biệt” là nói về sự tồn tại khác thường của ông ở cả hai phía. Những cái mâu thuẫn ấy thật không sao tả nổi. Nội làm một cái nghề lấy tin tức báo chí không thôi đã nghịch

⁵Nguyễn Đại Phụng (2019), Nhà tình báo Phạm Xuân Ân và sự giảng xé nội tâm sau cuộc chiến: <https://vietnamnet.vn/nha-tinh-bao-pham-xuan-an-va-su-giang-xe-noi-tam-sau-cuoc-chien-527739.html>

⁶Phạm Xuân Trường (2013), Huyền thoại Phạm Xuân Ân: <https://giaoducthoidai.vn/huyen-toai-pham-xuan-an-post411572.html>

cảnh rồi. Làm báo, tìm mọi cách moi tin, để rồi đưa ra rộng rãi. Còn làm nhiệm vụ tình báo thì tìm mọi cách lấy được tin tình báo rồi, lại phải giấu biệt đi. Ông thường phải sống với nghịch cảnh đó.[1,tr.205]

Tuy nhiên, tất cả những người mà Phạm Xuân Ẩn đã có liên hệ đều yêu mến, kính trọng ông vì ông không bao giờ phản bội họ, lừa dối họ, chỉ có những điều ông không nói ra thôi. Họ đều hiểu và trân trọng tất cả những gì mà Phạm Xuân Ẩn đã làm vì đất nước Việt Nam của ông.

Trong tác phẩm “*Một người Việt trầm lặng*” của Jean-Claude Pomonti, cuộc đời, lý tưởng của nhà tình báo Phạm Xuân Ẩn hiện lên phía sau những dòng chữ sống động. Sự nhân ái, thành tín với bạn bè, đồng nghiệp không phân biệt chiến tuyến của nhân vật được đặc tả khá chi tiết. Điều cốt lõi từ Phạm Xuân Ẩn chính là một tinh thần ái quốc, một trí tuệ và nhân cách sống mã thượng mà khiêm cung khiến cho chính kẻ thù phải kính nể. Ở Phạm Xuân Ẩn có thể nói đã kết tinh một phẩm cách Việt Nam.

3. KẾT LUẬN

Khi nói về con người và cuộc đời Phạm Xuân Ẩn, tùy cách diễn giải của các nhà văn, nhà báo về Phạm Xuân Ẩn không thể nhất quán, nhưng tựu trung, các tác giả đều dành cho Phạm Xuân Ẩn niềm cảm phục bởi lý tưởng dẫn thân và nhân cách của ông qua việc ông đối xử với những “người bạn”,

ở cả hai bên chiến tuyến, với lòng nhân ái và luôn trong ý thức xây dựng. Các tác giả đã đánh giá cao sự thông thái, thái độ chân thành và tinh thần bền bỉ của ông. Những gì Phạm Xuân Ẩn chia sẻ với các tác giả, cũng như chọn giữ lại các bí mật đã thể hiện tinh thần nhân đạo sâu sắc, nhân đạo với cuộc chiến và với những con người có liên quan đến cuộc chiến, cả trực tiếp và gián tiếp. Bên cạnh góc hài hước, Phạm Xuân Ẩn còn rất khôn khéo trong hoạt động tình báo, lại cởi mở và có tinh thần dẫn thân; tất cả các yếu tố này khiến con người ông trở nên cuốn hút. Dưới ngòi bút của các tác giả văn học, con người Phạm Xuân Ẩn hiện lên dung dị, có những đức tính cao quý. Đó trước hết là tình yêu của ông dành cho đất nước (cả Việt Nam - nơi ông lớn lên và Mỹ - nơi đã “cru mang” và kiến tạo sự nghiệp cho ông), tình cảm dành cho những người mà ông xem như bạn bè, đồng chí và cho gia đình; sau nữa là nhân cách của Phạm Xuân Ẩn. Có cảm nhận như, những năm cuối cuộc đời, ông đã hòa giải chính bản thân mình với dòng chảy của lịch sử dân tộc. Sự trầm lặng, trầm trờ hay giằng xé nội tâm với ý nghĩa nào đó, đã giúp ông nhìn con người và cuộc đời với tấm lòng bao dung và thiết tha. Khi tất cả đã qua đi, dưới góc nhìn văn học, Phạm Xuân Ẩn vẫn là một nhân cách đáng để chúng ta trân trọng, yêu mến và tự hào.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nguyễn Thị Ngọc Hải, *Phạm Xuân Ẩn - Tên người như cuộc đời*, NXB Tổng hợp TP. Hồ Chí Minh, 2015.
- [2] Henry Kamn, *Dragon Ascending: Vietnam and the Vietnamese*, sđd, 1996
- [3] Larry Berman, *X6 - Điệp viên hoàn hảo*, Đỗ Hùng dịch, NXB Hồng Đức, 2013.
- [4] Jean.Claude Pomonte, *Một người Việt trầm lặng*, Nguyễn Văn Sự dịch, NXB Tổng hợp TP. Hồ Chí Minh, 2020.
- [5] Thomas A. Bass, “*Điệp viên Z21*”, dịch từ cuốn “*The Spy Who Loved Us*”, dịch giả Đỗ Tuấn Kiệt, NXB Hồng Đức, phát hành ngày 10-3-2014.

- [6] Thomas A. Bass, *The Spy Who Loved Us*, The New Yorker, ngày 23 tháng 5 năm 2005. *Chi Minh*, xuất bản 2016.
- [7] Nguyễn Văn Tàu; Mã Thiện Đồng, “*Bước ra từ thâm lạng*”, NXB Tổng hợp, TP. Hồ Chí Minh.
- [8] Larry Berman (2007), “*Perfect Spy*”, *Political Science at the University of California, USA*

Liên hệ:

ThS. Võ Văn Tú

Học viên lớp cao học Văn học, Trường Đại học Sư phạm Huế.

Địa chỉ: 34 Lê Lợi, thành phố Huế

Email: vovantu.a03@gmail.com

Ngày nhận bài: 18/7/2023

Ngày gửi phản biện: 19/7/2023

Ngày duyệt đăng: 19/02/2024